

АЗИ СУДЛАЛ

ОЛОН УЛСЫН
ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ГУРАВДУГААР ХУРАЛ

The 3rd International Conference on Asian Studies

ICAS 2017

VOLUME III

ULAANBAATAR 2017

Монголсудлалд тулгамдаж буй зарим асуудал I.

Б.Сумьяабаатар (Монгол. Олон улсын
Улаанбаатарын Их Сургууль)

01. Нууц Товчоог монгол үсэг ба галигаар буулгах зарчим

02. Нууц Товчоо ба өвөг «Алтай хэл»

03. Монгол Хаад Зарлигийнхаа эхийг өөрснөө зохиодог байв.

01. Нууц Товчоог монгол үсгээр ба галигаар буулгах зарчим

Нууц Товчоог монгол үсгээр ба галигаар буулгахдаа, *нангиадаар галигласан монгол эхийг баримтлах* ёстой. Сүүлийн үед эл үндсэн зарчмаас хазайж, *нангиад хадмал ба бөлгийн орчуулгыг барих хандлага* үзэгдэх болов. Жишээлбэл, нангиадаар галигласан монгол эхэд “хятад 乞塔揚”, “хар хятад 合刺乞塔揚” гэж байхад “хятан”, “хар хятан” гэх мэтээр буулгацгааж байна. Нууц Товчоог монголоор буулгахдаа, нангиадаар галигласан монгол эхээ ягштал баримтлахгүй бол болохгүй гэдгийг цөөн жишээ татаж өгүүлээ.

Нангиадаар галигласан *Монгол эхийг эс баримтлах* энэхүү зарчмыг бид дагавал ♪

- “Тэмүүжин” гэж буулгаж болохгүй дээр хүрнэ. Учир нь, нангиад хадмалд “Тэмүүжин” гэдэг үг байхгүй. “Тэмүүжин” гэсэн монгол үгийн нангиад галиг эхийн ард “хүүхдийн нэр”(兒名) л гэсэн байгаа (тэгэхээр бид, “Тэмүүжин” гэхгүй, “хүүхдийн нэр” гэж буулгах болж байна уу!);
- “Онон” гэж буулгаж болохгүй дээр хүрнэ. Учир нь, нангиад хадмалд “Онон” гэдэг үг байхгүй. “Онон” гэсэн монгол үгийн нангиад галиг эхийн ард “голын нэр”(河名) л гэсэн байгаа (тэгэхээр бид, “Онон, Онан” гэхгүй, “голын нэр” гэж буулгах болж байна уу!);
- “Бурхан Халдун” гэж буулгаж болохгүй дээр хүрнэ. Учир нь, нангиад хадмалд “Бурхан Халдун” гэдэг үг байхгүй. “Бурхан Халдун” гэсэн монгол үгийн нангиад галиг эхийн ард “уулын нэр”(山名) л гэсэн байгаа ба бөлгийн нангиад орчуулгад “Халдун” гэдэг үг ч байхгүй. “Бурхан нэрт уул”(不兒罕名字的山) л гэсэн байгаа(тэгэхээр бид, “Бурхан Халдун” гэхгүй, “уулын нэр”, эсвэл “Халдун” гэдэг үгийг орхиж буулгах болж байна уу!);
- “Тороголжиний хөвүүн Дува Сохор, Добун Мэргэн хоёр бөлгөө” гэж буулгаж болохгүй дээр хүрнэ. Учир нь, нангиад хадмалд “Тороголжин” гэдэг үг байхгүй. Монгол үгийн нангиад галиг эхийн ард “хүний нэр”(人名) л гэсэн байгаа ба бөлгийн нангиад орчуулгад “Тороголжин хоёр хөвүүн төрүүлэв. Нэгнийх нь нэр Дува Сохор. Нэгнийх нь нэр Добун Мэргэн” гэсэн байгаа. Эрэгтэй хүн дээр “хөвүүн төрүүлэв” гэх нь орчин цагийн монгол хүмүүст ойлгомжгүй байж магад. Гэвч *хятад* хүмүүст зориулсан нангиад орчуулгадаа тийн байгаа:

“Тороголжин хоёр хөвүүн төрүүлэв” ... 生二子 (1-3-5)

“Алан Гоо хоёр хөвүүн төрүүлби” ... 生二子 (1-10-2).

Монгол эхийг эс баримтлах энэхүү зарчмыг бид дагавал

- “Чингис Хааны узуур” гэж буулгаж болохгүй дээр хүрнэ. Учир нь, нангиад хадмалд “Чингис” гэдэг үг байхгүй. “Чингис” гэсэн монгол үгийн нангиад галиг эхийн ард “Тайзу-гийн нэр”(太祖名) л гэсэн байгаа.

Өөр нэг ноцтой зүйл бол, бөлгийн нангиад орчуулгад ч “Чингис Хаан” гэсэн нэр байхгүйгээр барахгүй, “Чингис Хааны узуур” гэдгийг “Юан Гүрний хүний өвөг” (元朝的人祖) гэж орчуулсан байгаа. Энэ бол, хараажаар асар их ялгаа. “Чингис Хааны узуур” гэдгийг нангиадаар орчуулахад төвөггүй. Гэтэл, бөлгийн хятад орчуулгад яахаараа “Юан Гүрэн” (元朝) гэсэн үг ороод ирэв гэдэг нь цаанаа нарийн учиртай ч байж мэдэнэ. Юан улсыг монголоос холдуулах хэмээсэн эртний сэжүүр ч байж магадгүй.

Монголын Нууц Товчоо анх олдохдоо 元秘史 (Юаны Нууц түүх = Хөхийн [Хөх Монголын] Нууц Түүх) гэсэн гуравхан ханз үсгээс бүрдсэн нэртэй байсан. Гэтэл, нэгэн хятад хүн “Гүрэн” (朝) гэсэн ханз үсэг дундуур нь шургуулж нэрийг сунжруулан өөрчилсөн зэргийг энд давхар бодолцох нь илүүц бус.

Нууц Товчоог нангиадаар галигласан эртний мэргэд маань эхбичигт гар хүрч болохгүй гэдэг зарчмыг сайтар мэдэж байсан учраас, Нууц Товчооны эхийг огт хөндөөгүй, уугал чигээр нь хөрвүүлж, зарим зүйлийг хятад хүмүүст зориулсан орчуулгадаа тусгасан байдаг.

Иймд, одоо цагт, Нууц Товчоог монголоор буулгахдаа, хааяа утга агуулгыг ухаарах, монгол үг, хэллэг, өгүүлбэрийг дундад зууны хятад хэлнээ хэрхэн буулгасан жишээг мэдэхийн тул, нангиад хадмал ба бөлгийн орчуулгыг ашиглан, хөрвүүлэгч өөрийн санаа бодлоо **Нууц Товчооныхоо эхэд гар хүрэлгүйгээр**, тайлбар зүүлдээ оруулаад явах нь эхбичиг судлаачийн баримтлах гуйвшгүй зарчим болно.

02. Нууц Товчоо ба өвөг «Алтай хэл»

Монголын Нууц Товчоо бол эртний монгол, түрэг, солонгос зэрэг хэлний дундын үг, дундад зууны монгол нутгийн аялгууны үгс, хэллэг, зарим дагавар нөхцөлийг өвлөн авчирсан гайхамшигт дурсгал. Хөөж үзвэл, орчин цагийн хэлнүүдэд ч ул мөр нь үлдсэнийг сэргээн, нутлан өгүүлэх боломжтой, жишээлбэл ↴

Монголын Нууц Товчоонд хоёр зүйл “ани ану” буйг ялгаж ойлгох учиртай. Сүүлийн үеийн бүтээлүүд ч эдгээрийг хутгасан үзэгдэнэ. Нэг нь “эх ану, хүү ану, хойноос ану” гэх мэтэд ордог дагавар үг бөгөөд түүнийг гэж бичиж, “ани ану” гэж галиглаж, шинэ үсгээр “-нь” гэж буулгаваас зохих ба нөгөөг нь гэж бичиж “ан-у” гэж галиглаж, шинэ үсгээр “аны” гэж буулгаваас зохино. Хоёрдох нь Нууц Товчооноо 阿納 兀兒格 Ан-у уруг (тэдний ураг), 阿納 山窩兒 Ан-у хор (тэдний хоромсог) гэдэгт орно. Энэ бол, түрэг хэлнээ хадгалагдан үлдсэн, маш идэвхитэй хэрэглэгддэг ани юм.

 ани аныг (тэднийг) – II-84-1; IV-144-7; VI-171-24; 174-14; VII-194-11; XI-247-6; 257-22,23;

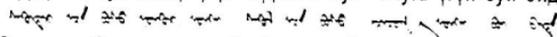
Энэ мэт, Нууц Товчоонд 8 удаа гарна.

 ани аны (тэдний) – V-165-7; VII-190-30; Энэ мэт, Нууц Товчоонд 2 удаа гарна.

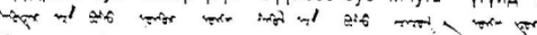
 ан-дур (тэднийд) – V-165-5; XI-256-10;

Хань ижил, нөхөр сэлтгүй, өнчин ерөөсөн гэсэн утгатай нэг зүйр үгийг харьцуулж үзэе :

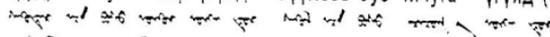
(Үжин эх хэлэхдээ) Сүүдрээс бус нөхөр үгүй Сүүлээс бус чичуга үгүй буй бид (II-76-9)

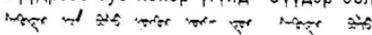
(Бэлгэр хэлэхдээ) Сүүдрээс бус нөхөр үгүй Сүүлээс бус чичуга үгүйд (II-77-11)

(Үжин эх хэлэхдээ) Сүүдрээс бус нөхөр үгүйд Сүүлээс бус чичуга үгүйд (II-78-13)

(Чингис хаан айлдахдаа) Сүүдрээс бус нөхөр үгүйд Сүүдэр болж (III-125-2)

Сүүлээс бус чичуга үгүйд Сүүл болж (III-125-5)

ᠰᠡᠭᠡᠯᠡᠰᠡᠪᠤᠰᠤᠴᠢᠴᠤᠭ᠎ᠠᠭᠦᠭᠦᠳᠡᠰᠡᠪᠣᠯᠵᠡ

1. Үжин эх ба Богтэрийн хэлсэн үг нь 1202 оны нохой жилээс урагших явдал. Тэмүүжин 1206 оны барс жил Чингис хаанд ергөмжлөгдөөд, Боорчи, Зэлмэ хоёрт "Сүүдээс бус нөхөр үгүйд, сүүдэр болж, сэтгэл мину амгуулав зээ. Та, Сэтгэлд атугай. Сүүлээс бус чичуга үгүйд сүүл болж, зүрх мину амгуулав зээ. Та, Цээж дотор минь атугай" хэлсэн айлдсанаас үзэхэд, Нууц Товчоонд орсон зүйл урьд нь бичүүд эхтэй байсныг бидэнд өгүүлнэ.

"Чичуга" гэдэг үг дөрвөн удаа (II-76-9,77-11,78-13 III-125-2). Түүнийг нангидаар 赤出阿 гэж галиглаж, 赤字 出阿 гэж орчуулсан нь "ташуур" гэсэн үг. Монгол хүүдэн үсгээр 赤, 出 гэж бичиж болох ба нангиад галигий нь дагуулан 赤出 гэж бичиж болох талтай. Монгол хэл аялгуунаа бараг мартагдсан, хуучирсан үг.

Харин солонгос хэлнээ өдгөөг хүртэл хадгалагдан үлдэж, хэрэглэгдсээр байна. Үүнд, орчин цагийн солонгос хэлнээ "ташуур" ыг 漆器 гэнэ. Үүнийг хэрхэн тайлбарлах вэ? Ханз(漢字)аар бичдэггүй тул солонгос хэлний үндсэн үг гэлтэй. Тэгвэл, солонгос хэлэнд орсон монгол үг үү, эсвэл эртний алтай хэлний дундын үгүү гэдэг асуулт гарч ирлээ. Авианы бүрэлдэхүүний хувьд, үгийн араг яс болох гийгүүлэгчүүд нь яг таарч байх юм, үүнд:

монгол	ГЭГЭГ	ᠭᠡᠭᠡᠭ
солонгос	ГЭГЭГ	ᠭᠡᠭᠡᠭ (漆器)
	ГЭГЭГ	ᠭᠡᠭᠡᠭ (漆器)
	ГЭГЭГ	ᠭᠡᠭᠡᠭ (漆器)
	ГЭГЭГ	ᠭᠡᠭᠡᠭ (漆器) байна.

Солонгос хэл аялгуунаа 漆器(漆器) нь 漆(漆) 器(器) гэсэн хэлбэртэйгээс ч үзсэн, монгол хэлнийхээс холдохгүй зарим талаар улам ч сиртож байна. Мөн солонгос хэлэнд 漆器 (пашууроахуи, чичугаадахуи), 漆器 (пашууроах, чичугаадах), 漆器 (эртн. пашуурдах, чичугаадах), 漆器 (пашуур салхи, чичуга салхи) гэсэн үүр хэллэг буй.

Энэ мэт Нууц Товчооноо дөрвөн удаа гардаг, дундад эртний монгол хэлний "ташуур" (харин "漆器

пашуур" гэдэг үг Нууц Товчоонд байдаггүй) гэсэн утгатай 漆器, 漆器 гэдэг үг, солонгос хэлнээ утга ижил бөгөөд, авианы төдийлэн өөрчлөлтгүй өдгөөг хүртэл хадгалагдан буй нь тун сонин байна. Монгол хэлнээс солонгос хэлнээс ормол үг гэж үзвэл, эрдэмтдийн олж тогтоосон үгийн жагсаалтанд байхгүй, нэгэн шинэ үг нэмэгдэв. Гарал нэгт, уугал алтай хэлний үг гэж үзвэл, бүр ч анхарууштай зүйл бөгөөд, Монголын Нууц Товчоо маань өвөг алтай хэлний үгийн сан, авианзүй, хэлзүйн олон үзэгдлийг хадгалан үлдсэн дурсгал бичиг болох учиртай (Нууц Товчоонд гарсаар 139-145-нө, 146-ийн олон тоо. Солонгос хэлнээ 漆器(漆器) хэлбэрээр буй).

漆器, 漆器 гэдэг үгийн гарлыг мөшгөөл, ургамлын нэрнээ тулж очиж байна, тухайлбал, олон наст нэгэн ургамлын нэрнээс үүсэлтэй байж магадгүйг ургадаг газар орон, тархац, байгалийн төрх, хэрэглээ, нэрийн

лианы бүтэц зэрэг даваах хэдэн үндэслэлээр хэлэлцэж болох байна, үүнд:

- Нуур голын хөвөө газар ургадаг. Зүүн монгол тухайлбал, Халх гол Буйр нуур, мөн солонгос нутагт их ургадаг байна.
- Энэ ургамал шулуун голтой цацагтай хулсархуу байдалтай, ташуур болгон хэрэглэх байгалийн төрхтэйгээ гадна, үндсээр нь адуу тэжээдэг байна.
- Латин.срос.солонгос нэр нь хүртэл түү өвөрмөц, авианы бүрэлдэхүүн нь Латин. баянч 漆器, 漆器

тай нэн дөхүү байна. Түүний латин нэр нь ZIZANIA Liliifl. Ингэх орос нэр нь "Цидания", солонгос нэр нь ханзаар бичдэггүй, уугал солонгос үг - Чүл (漆) болно. Зургийг сонирхуулбал:

ийм байна

2. Онцлон тэмдэглүүштэй өөр нэг зүйл бол, Нууц Товчооны үйлийн тийн ялгалын 漆器(漆器) дагавар өдгөөг хүртэл солонгос хэлнээ үйлийн тийн ялгалд 漆器(漆器) хэлбэрээрээ маш идэвхитэй хэрэглэгдэж байгаа явдал юм.

Монгол хэлний 漆器(漆器), солонгос хэлний 漆器(漆器) дагавар, түүний хэлзүйн утга бараг таарна. Солонгос хэлний 漆器(漆器) тэргүүн биеийн ирээдүй цагийн шийдэн хүсэх (漆器(漆器), 漆器(漆器), 漆器(漆器), 漆器(漆器)) утгаас гадна арай дэлгэр утгатай. Орчин цагийн монгол хэлнээ "су-, су-" дагаврыг цөөн хүн, цөөвөр үгнээ хэрэглэдэг. Жишээлбэл, "өчсү", "өгүүлсү", "бичсү", "зорилсү" гэх мэт бөгөөд, жаахан чамчирсан өнгө аястай найсуулаа гэж ойлгодог байж магадгүй. Тийм биш. Энэ нь, монгол бичгийн хэлний онцгой нэгэн дагаврын дундад зууны үеийн утга, хэлбэрийг тэргээр нь(лэр чигээр нь) авч үлдсэн байна. Хүмүүс бараг хайхардаггүй, монгол нөсч бичгийн хэлний дагавар гэж тэмдэглэсэн зүйл байхаас бус, эрдэмтдийн хараанд өртөж нарийвчлан судалсан зүйл бараг үгүй. Энэ дагаврын цаана их юм нуугдаж байна. Тэр нь, монгол солонгос хэлний харилцааг тодруулах хийгээд, Монголын Нууц Товчоо бидэнд тээж авчирсан хэлний эрдэнэ үнэлж баршгүй гэдгийг батлах ховор баримт Нууц Товчоонд 漆器(漆器) дагавар 40 үгнээ 99 удаа давтагдаагүй үг нэг бүрээр нь толилуулав.

1. өсөгсү 漆器(漆器) 漆器(漆器) асууя -II-118-17

2. байсү 漆器(漆器) 漆器(漆器) баяя -II-170-49

3. болгосу **ᠪᠣᠯᠭ᠎ᠠ** болгосу болгоо -III-121-21 ; IX-214-8
4. болсу **ᠪᠣᠯᠰᠤ** болсу боллоо -II-92-5 ; VI-181-9 ; X-189-24 ; XII-255-2 ; XII-265-24 ; 272-33
5. гаргагдау **ᠭᠠᠷᠭᠠᠳᠠᠭᠤ** гаргагдау гаргагдая -VI-178-5.
6. гарсу **ᠭᠠᠷᠰᠤ** гарсу гарая -II-80-1.10
7. гуйсу **ᠭᠤᠢᠰᠤ** гуйсу гуйя -I-61-3 ; 62-3
8. гээсу **ᠭᠡᠭᠡ** гээсүү гээе (орхиг) -VI-179-8.8
9. дархлау **ᠳᠠᠷᠬᠯᠠᠭᠤ** дархлау дархляя -IX-219-13.
10. дүүргэсу **ᠳᠦᠭᠦᠷᠭᠡᠰᠤ** дүүргэсүү дүүргэе -III-124-9.10
11. зайлсу **ᠵᠠᠶᠢᠯᠰᠤ** зайлсу зайляя -V-155-10
12. идсу **ᠶᠡᠳᠡᠰᠤ** идэсүү идэе -III-111-11.17 ; 124-11
13. илсу **ᠶᠡᠯᠰᠤ** илэсүү илэе (илгээе) -XII-271-9 "илэе" гэсэн хэлбэр бас буй
14. морилсу **ᠮᠣᠷᠢᠯᠰᠤ** морилосу морилоо -III-104-18 105-12 ; XII-265-26 ; 271-6. "морилоо" гэсэн хэлбэр бас буй.
15. нөхөцсу **ᠨᠥᠬᠡᠴᠡᠰᠤ** нөхөцсүү нөхцөө (ханилая, нөхөрлөө) -II-90-22.30 ; III-105-11 125-11 "нөхцөө" гэж бас буй.
16. нөхцөлдсу **ᠨᠥᠬᠡᠴᠡᠯᠳᠡᠰᠤ** нөхцөлдсүү нөхцөлдөө (ха-илалдая, нөхөрлөлдөө) -III-205-5
17. нуусу **ᠨᠠᠭᠤᠰᠤ** нуусу нууч -II-100-2
18. нэхсу **ᠨᠡᠬᠡᠰᠤ** нэхэсүү нэхэе -II-90-8.9.10. "нэхэе" гэсэн хэлбэр бас буй.
19. ололцсу **ᠣᠯᠣᠯᠴᠡᠰᠤ** ололцосу ололцоо -XII-265-29.
20. оролдсу **ᠣᠷᠣᠯᠳᠡᠰᠤ** оролдосу оролдөө -V-165-10
21. өгсү **ᠣᠭᠰᠤ** өгсүү өгөөе -I-13-2 ; 15-3 ; 66-7 ; II-50-17 96-13.14 ; III-104-10.11.15 123-6.7.8.9 147-9.11 ; V-149-49.57 ; 168-11 ; VI-177-44 ; 180-7 ; 185-16 ; VII-231-38 ; 203-4 ; 204-13 ; X-238-8 ; 239-28 ; XII-245-3.9.16.17 ; 255-8.16.44 "өгөө" гэсэн хэлбэр бас буй.
22. өгүүлсу **ᠣᠭᠦᠯᠡᠰᠤ** өгүүлсүү өгүүлэе -II-202-9
23. өчсу **ᠥᠴᠡᠰᠤ** өчсүү өчие -IV-134-8
24. суралцсу **ᠰᠤᠷᠠᠯᠴᠡᠰᠤ** суралцосу суралцая -IX-224-43
25. тавьсу **ᠲᠠᠪᠢᠰᠤ** тавьсу тавья -I-66-9
26. түшису **ᠲᠦᠰᠢᠰᠤ** түшисүү түшиө -XII-197-41
27. тэвчису **ᠲᠡᠪᠴᠢᠰᠤ** тэвчисүү тэвчие -VI-167-24
28. тэхрүүлсу **ᠲᠡᠬᠦᠷᠦᠭᠦᠯᠡᠰᠤ** тэхрүүлсүү тэхрүүлэе -III-124-16
29. үзсу **ᠦᠵᠡᠰᠤ** үзсүү үзэе -XII-254-71
30. үзүүлсу **ᠦᠵᠦᠭᠦᠯᠡᠰᠤ** үзүүлсүү үзүүлэе -XII-197-8.9 "үзүүлэе" гэсэн хэлбэр бас буй.
31. үхсу **ᠦᠬᠡᠰᠤ** үхсүү үхэе -V-149-15 ; VI-135-15 ; VII-197-35 "үхэе" гэсэн хэлбэр бас буй.
32. үхүүлсу **ᠦᠬᠡᠭᠦᠯᠡᠰᠤ** үхүүлсүү үхүүлэе -V-149-26 "үхүүлэе" гэсэн хэлбэр бас буй.
33. харвалдсу **ᠬᠠᠷᠪᠠᠯᠳᠡᠰᠤ** харвалдосу харвалдаая -III-91-3.
34. хатгалдсу **ᠬᠠᠲᠭᠠᠯᠳᠡᠰᠤ** хатгалдосу хатгалдан -XII-171-4.7 ; XII-265-36 "хатгалдан" гэсэн хэлбэр бас буй.
35. хожидсу **ᠬᠣᠵᠢᠳᠡᠰᠤ** хожидосу хожидоо -III-124-8 "хожидоо" гэсэн хэлбэр бас буй.
36. хоцорсу **ᠬᠣᠴᠣᠷᠰᠤ** хоцоросу хоцроо -X-147-7
37. хураалдсу **ᠬᠤᠷᠠᠶᠠᠯᠳᠡᠰᠤ** хураалдосу хураалдая -III-124-26
38. хүрэлцсу **ᠬᠦᠷᠢᠯᠴᠡᠰᠤ** хүрэлцсүү хүрэлцэе -V-165-13
39. цавчилдсу **ᠴᠠᠪᠴᠢᠯᠳᠡᠰᠤ** цавчилдосу цавчилдая -X-255-9.10
40. шургау **ᠰᠢᠷᠭᠠᠭᠤ** шургау шургая -III-111-14.22

ᠨᠠᠭᠤᠰᠤ нь Нууц Товчооны хэлнээ тэргүүн бие (ᠨᠠᠭᠤᠰᠤ) ба биеэ (ᠨᠠᠭᠤᠰᠤ)ийн шийдэн хүсэх хэлбэрийн дагавар
 ᠨᠠᠭᠤᠰᠤ нь солонгос хэлнээ битүү (ᠨᠠᠭᠤᠰᠤ)гээр төгсгөлөөд үед залгадаг дагавар (ᠨᠠᠭᠤᠰᠤ) Өөдөө өгсөөл энэ нь өвөг алтай

① Нууц Товчооноо арван таван удаа (I-26-4, III-118-1,2, V-152-16, VI-177-56, VIII-204-12, IX-216-

10, XI-259-6, 264-9, XII-274-7, 279-6, 279-6, 280-6,14,14) гардаг монгол хэлний 桓 hoH

(, он);

② Хэрэйд аймагийн Ван Ханы үгэнд гардаг 你多泥 ni-duō-ní,niHIII-104-6;

③ Боржигин аймагийн Чингис Хааны үгнээ гардаг 你多泥 ni-duō-ní,niHII-265-231;

④ Солонгос хэлний 년 nūn... зэргийг гурван цагийн өнгөн дээр ний харгалзан үзвэл, энэ нь хятад хэлнээс монгол хэлэнд ормол гэхэд, хятад хэлний нөлөөний он цаг, орон зай, цар хүрээний хувьд баахан эргэлзээтэй. Харин “бидний хэл” хэмээн хэлэлцдэг “Нострат хэл”нээ хамааралтай байж болзошгүй бүтээвэр гэж үзүүштэй.

※ Монголын Нууц Товчооны V-167-5,18 ба VIII-207-2-т 額只額 禿魯 = ба 額只額 禿魯 = гэсэн хоршмол үг бий. Эхний 額只額 禿魯 = é-zhī,zhī-é tū-lǔ-₃₆ (V-167-5,18)ийг Хэрэйд Ван Хан хэлсэн байх ба удаахи 額只額 禿魯 = é-zhī,zhī-é tū-lǔ-₃₆ (VIII-207-2)ийг Боржигин Чингис Хаан хэлсэн байна.Энэ нь, дундад эртний монгол хэл аялгуунаа ийм тогтсон хэллэг өргөн хэрэглэж байсныг харуулна.

① Нангиадаар “одоо, өдгөө” гэсэн утгатай (到今 jīn (солонгосоор мөн “одоо” гэсэн утгатай 이제 금 кым) гэж хадмаллан орчуулснаас үзвэл, хоёр үгийн эхний 額只額 é-zhī,zhī-é нь монголоор edüge гэж бичдэг, орчин цагт монгол кирилл үсгээр “эдүгээ, эдүүгээ, өдгөө” гэж олон янз бичдэг (“өдөө” гэх нь “өдөр” ба “одоо” гэдэг үгийнхээ бүтэцтэй нэг эгнээнд орж, түүхэн хувьсал, эгшиг зохицох ёсныхоо үүднээс зөв хэлбэр) хэлбэртэй таарна.

Хэмээгэл бас, Нууц Товчоонд гэй яг тохирох 額朵額 é-duō-é

гэдэг үг 今 jīn (одоо) гэсэн орчуулгатай 108 удаа. Хуа-и И-юй 華夷語話 hua,hua-yi-yi-

уй,уй, Ноуа-уй Yi-yu, 화이리어 1389 он) тольд мөнхүү орчуулгатайгаар 11 удаа гарна.

Орчуулга нь адил тул, дундад зууны монгол хэлнээ “одоо, өдгөө” гэсэн утгатай 額只額 é-zhī,zhī-é, 額朵額 é-duō-é гэсэн хоёр хэлбэр зэргэцэн оршиж байжээ гэсэн үг.

② Сонирхолтой нь, 額只額 é-zhī,zhī-é нь орчин цагийн солонгос хэлэнд ч үгийн үндсэн сангийн “одоо, өдгөө” гэсэн утгатай 이제 (īzē, 지금 말하고 있는 바로 이때, 이때에, now) гэсэн уугал (ханз гаралтай биш) үгтэй утга онолдож (onulduqu=тохирч), дуудлага бараг дүйцэж (dūyēkü= dūyēckü дүйлэх) байгаа явдал бөгөөд, Нууц Товчоон ба Хуа-и И-юй тольд тэмдэглэгдсэн зэргээс улбаалан, 額只額 é-zhī,zhī-é нийг

* ejige > 額只額 é-zhī,zhī-é // 額者額 é-zhě-é // 額只耶 é-zhī,zhī-yē,yē

 edüge > edu'e [үг нь “d+i” ш “ji” болж болохоос бус, “d+ü” нь “ji”

болох учиргүй. Тиймээс ejige, edüge хоёр хэлбэр зэргэцэн оршиж байсан болох талтай. Өнөө цагт “эдүгээ, эдүүгээ, өдгөө” гэж олон янз бичиж байгааг “одоо” гэх нь, эм хүйстэд(үг, хэллэг, өгүүлбэрт) “өдөө”ийг, эр хүйстэд(үг, хэллэг, өгүүлбэрт) “одоо”ыг дагуулдаг байсан монгол хэлний эгшиг зохицох хууль, Нууц Товчооны хэлбэр, “одоо” гэдэг хэлбэртэйгээ дүйх талаасаа илүү зөв]

* oduga > odu'a > odu гэж бичдэг үгтэй утга таарах

өвөг алтай хэлний үг гэж үзэж байгаа ба энэ нь, монгол · солонгос судлалд анх удаа орж ирж буй санаа, чухал хэрэглэгдэхүүн болно(хайно өгүүлднийг нэхэн үзнэ үү). Тэгвэл одоо, газар газрын мэргэд энэ үгийг хэрхэн ухаарсныг авч үзье.

③ Нууц Товчоог орчуулсан, хөрвүүлсэн эрдэмтэд бүгд энэ үгийг “одоо, өдгөө” гэсэн утгаар ойлгож буулгасан байна. Жишээлбэл

	нангиал дууллага	ром галиг	Эрдэмтдийн уншиж, тайлбарласан нь
Эхний 額只額 (Нууц Товчоо V-167-5,18 VIII -207-2-р зүйл)	e-zhī,zhī-e	eži'e	<p>“хятад хадмал ба бөлгийн орчуулгад (額) 今 jīn”</p> <p>“Цэнд гүн «Цэнд гүн ба Монголын Нууц Товчоо». 167-р зүйлийнхийг нь edüge, 207-р зүйлийнхийг нь odi гэж буулгасан. Тайлбаргүй (298, 299, 441-р тал).</p> <p>“С.А.Козин «Сокровенное сказание Монголов». 167-р зүйлийнхийг нь “доселе”, 207-р зүйлийнхийг нь “по сей день” гэж буулгасан. Тайлбаргүй(67, 104-р тал);</p> <p>“A. Mostaert «Le matériel Mongol du Houa I I lu 華夷記 de Houng-tu 1389» ejü(e)artele p.6) гэж галиглаад, ej'e dans ej'e kurtle jusqu'à present I 28r.6 (tr. 經者額你 忽答兒) Hist. secr. S167 et passim ej'e id. : procl. Ejiye id. : tr. ej'e гэж тайлбарласан(52-р тал).</p> <p>“Ц.Дамдинсүрэн «Монголын Нууц Товчоо»: 167-р зүйлийнх нь байхгүй 207-р зүйлийнхийг нь “өдий” гэж буулгасан. Тайлбаргүй (179-р тал).</p> <p>“Д.Цэрэнсодном. Чүлтэм нар «Монголын Нууц Товчоо Орчуулга, тайлбар» edüge гэж буулгаж тайлбар хийсэн (128,129,192,383,442-р тал).</p> <p>“Д.Цэрэнсодном нар « Монголын Нууц Товчоо. Сонгомол эх» 167-р зүйлийнхийг нь edüge, 207-р зүйлийнхийг нь edü гэж буулгасан (42,68-р тал).</p> <p>“Шонхор « Монголын Нууц Товчооны сэргээлт» 167, 207-р зүйлийнхийг хоеуланг ejü гэж галигласан (202,316-р тал). Тайлбаргүй;</p> <p>“Озава.Ш.《元朝秘史 中》ejü (Арын үгийн хамт дэлгэр тайлбартай. 139,141,320,324-р тал);</p> <p>“Ю Воньсү 余환수 «몽골비사».167-р зүйлийнхийг нь 오날 자 (одоо), 207-р зүйлийнхийг нь 이날 이자 (“энэ өдөр”, “энэ мөч” гэж Орчуулсан. Тайлбаргүй 125,185-р тал).</p> <p>“Паг Веньгил нар 박원길 «몽골비사의 종합적 연구 2006». 167, 207-р зүйлүүдийнхийг ej'e гэж галиглаж 치을 (одоо) гэж ижил орчуулсан. Тайлбаргүй 184,265-р тал);</p> <p>“Н.Кунбайаши, Чоийнжаб «Word-and Suffix-Index to the Secret History of the Mongols».167, 207-р зүйлийнхийг ejü гэж ижил галигласан. Тайлбаргүй(248,250-р тал).</p> <p>“Лувсанданзан «Алтан Товч».167-р зүйлийнхийг нь ešige(-xin) гэж буулгасан. 207-р зүйлийнх нь үгүй Тайлбаргүй (114-р тал).</p> <p>“Ш.Чоймаа «Монголын Нууц Товчоо». Эртний үг хэллэгийн түгээмэл тайлбартай шинэ хөрвүүлэг. Уб.2011. 167-р зүйлийн e-zhī,zhī-e ийг 到今 гэсэн нангиад орчуулгыг баримтлан тусад нь “эдүгээ хүртэл” гэж буулгасан (109-р тал) бол, 207-р зүйлийнхийг нь “эжээ тураг” гэж хам уншсан Тайлбартай (169-р тал) байна.</p>

≠ Монголын Нууц Товчооны v-167-5,18 ба VIII-207-2-т 額只額 秃魯 ба 額只額 秃魯 гэсэн хоршмол үг буйн эхний 額只額 秃魯 e-zhī,zhī-e ийн тухай дээр өгүүлэв. Хамгийн гол нь, “tolog / tulug.秃魯 tū-lǔ-_{ref}”, “torog / turug,秃魯 tū-rǔ-_{ref}” ямар утгатай үг вэ, юун гарлын үг вэ, алив нэгэн хэлнээ хадгалагдан үлдсэн юм биш байгаа гэдэг нь л мөхөс судлаачийн анхаарлыг татаж,

урьдын судлаачдаас нэлээн зөрөөтэй санал дэвшүүлж байгаа юм. Тухайлбал, үүнийг,

а) өвөг «алтай хэл»ний үг;

б) монгол хэлний үйлийн тийн ялгалын “-тал, -тэл, -тол, -төл” нөхцөлийн өвөг хэлбэр;

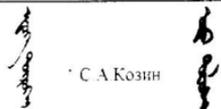
с) солонгос хэлнээ бүтэн хэлбэр ба утгаа авч үлдсэн, ханз гаралгүй уугал солонгос хэлний -도록(-torog, -торог) залгавар(어미)тай холбоотой байж болзошгүй гэсэн санал дэвшүүлж байна, үүнд:

- ⊙ Нууц Товчооны хадмал орчуулгал 額只額 é-zhī,zhī-é ийг 到今 буюу “өдгөө хүртэл”, “одоо болтол” гэсэн байгаа. Залгамал хэлний үгийн бүтэц, нэгэн үгийн илэрхийлэх утгын цар хүрээний үүднээс é-zhī,zhī-é-д “өдгөө хүртэл”, “одоо болтол” гэсэн утга шингэх авианы багтаамж дутмаг гэж харж байна. Тиймээс 到 (хүртэл, болтол) ийг хоёрдох 禿魯^ᠮ / 禿^ᠮ魯^ᠮ “tolog / tulug, 禿魯^ᠮ tū-lǔ-hēi”-тэй хамааралтай гэж үзнэ.
- ⊙ 14-р зууны сүүл буюу Нууц Товчоог монгол хэлний сурах бичиг болгох үед эртний “tolog / tulug, 禿魯^ᠮ tū-lǔ-hēi” (V-167-5.18) ба “torog / turug, 禿^ᠮ魯^ᠮ tū-rǔ-hēi” (III-207.2) ийн утга сүүмийж(ᠬᠣᠮᠣᠮᠣᠵᠢ sümeyüki= тол бус болох) мартагдах аястай болсон бололтой. Энэ нь, ойролцоо гарах эл үгсийг нэгэн дурсгалд 倚仗 yǐ-zhàng ”тулах, түших”, 久遠 jiǔ-yuǎn ”хол; өнө” гэж утгын маш зөрүүтэй орчуулснаас харагдана.
- ⊙ “禿魯^ᠮ tū-lǔ-hēi tolog / tulug” (V-167-5.18) нь Хэрэйд Ван Ханы хэлсэн үгэнд байгаа ба “禿^ᠮ魯^ᠮ tū-rǔ-hēi torog / turug,” (III-207-2) нь Боржигин Чингис Хааны хэлсэн үгэнд гарна. 13-р зууны эхэнд лавтайяа тийн хэлэлцдэг байж. Зөвхөн дунд орсон “-l- 魯^ᠮ”, “-r-^ᠮ魯^ᠮ” ийн ялгаа байна. Хоёр эгшгийн дундахи “-l-” ийг “-r-” ээр дууддаг тогтсон ёсыг бодолцвол адил гэсэн үг. Нууц Товчооны нангиал галигт ийм зүйл нэлээн бий. Эсвэл, Нууц Товчоог монгол хэлний сурах бичиг болгох цагт, зүүн дээд талын цүүцгэр^ᠮ ийг тавихаа цалгардаж (ᠰᠠᠯᠠᠷᠳᠠᠭᠠ ᠰᠠᠯᠠᠷᠳᠠᠭᠠ) орхисон байж нэг болно. Зарим судлаач, Нууц Товчоог галиглахдаа, “tulug” гэх нь буруу, “turug” байх ёстой гэж өдгөөчлөн нийлүүлсэн байх нь, эхэд гар хүрсэн алдалтан (ᠠᠯᠳᠠᠯᠲᠠᠨ aldaltan) болох зам дээр байна гэсэн үг. Уламжилмал эхэд гар хүрэлгүй, тайлбар зүүлтэд санаагаа илэрхийлбээс, үе үеийн ухааны цогцсоос бүтдэг шинжлэх ухаанд зүтгэгч бичгийн хүний жудаг(ᠵᠣᠳᠠᠭ judar) тэр.
- ⊙ Нууц Товчоо судлаачид, орчуулагч, хөрвүүлэгчид “禿魯^ᠮ tū-lǔ-hēi tolog / tulug”, “禿^ᠮ魯^ᠮ tū-rǔ-hēi torog / turug” ийг урдах(ᠤᠷᠳᠠᠭᠢ urduqi) эсвэл хойдох(ᠬᠣᠶᠢᠳᠠᠭᠢ qoyiduqi) үгтэй нь холбож, утгыг өөр өөрөөр гүүрч(ᠭᠡᠮᠡᠷᠦᠬᠡ güüreku = ойлгох,ухаарах), орчуулж тайлбарласны заримыг нэхэн толилуулбал:

	нангиал дуудлага	ром галиг	Нангиал хадмал орчуулга	Эрдэмтэд уншиж, тайлбарласан нь
禿魯 ^ᠮ (Нууц Товчоо V-167-5.18-р зүйл)	tū-lǔ-hēi	tulug	倚仗 yǐ-zhàng ”тулах, түших”	“хятад хадмал орчуулгал 倚仗 yǐ-zhàng ”тулах, түших”; 久遠 jiǔ-yuǎn ”хол, өнө”; Шэнд гүн: 禿魯 ^ᠮ tōlūkei, 禿魯 ^ᠮ tōlūkei гэж буулгасан. Тайлбаргүй (298, 299, 441-р тал).”
禿 ^ᠮ 魯 ^ᠮ	tū-rǔ-hēi	turug	久遠 jiǔ-yuǎn	

(Нууц
Товчоо
VIII -207-2-
р
зүйл)

"ХОЛ. ӨНӨ"

С. А Козин

«Сокровенное сказание Монголов»

167-р зүйлийнхийг нь "доселе", 207-р зүйлийнхийг нь "по сей день" гэж буулгасан. Тайлбаргүй (67, 104-р тал).

Ц Дамдинсүрэн 167-р зүйлийнхийг нь "тулгуур" (119,120-р тал) гэсэн бол, 207-р зүйлийнхийг нь "өдий болтол" гэж буулгасан (179-р тал) Тайлбаргүй.

Д Цэрэнсодном Чулэм нар 167-р зүйлийнхийг нь тушиг тулгуур (128-р тал) (129-р тал), 207-р зүйлийнхийг нь өдий өндө (192-р тал) гэж буулгаж, "ухам улс үгийн сардын талаар био тооцохон олголт үгүй байна" гэж тайлбар хийсэн (383, 442-р тал).

Д Цэрэнсодном нар «Монголын Нууц Товчоо Сонгомол эх» 167-р зүйлийнхийг нь "эдүгээ түүгээр тушиг тулгуур болгон" (42-р тал); 207-р зүйлийнхийг нь "өдий болтол" (68-р тал) гэж буулгасан. Тайлбаргүй.

Шонхор 167, 207-р зүйлүүдийнхийг "тулгуур" (202,516-р тал) гэж буулгасан. 167-р зүйлд "тулгуур" гэж буйг эхээс нь зөрүүлж, "тулгуур" гэж галиглах ёстой гэж үзсэн. Үгийн утгийг тайлбарлаагүй.

Ш Озава 167-р зүйлийнхийг нь "тоиг" (中320,324-р тал), 207-р зүйлийнхийг нь "тулгуур" (下139,142-р тал) гэж буулгаж, дэлгэр тайлбар хийсэнийг зургаар буулгаж толилуулав.

§ 167 (2142頁 ~ 44頁) § 207 (九40頁 ~ 42頁)

蒙古語 蒙文
 1. 蒙古語 蒙文
 2. 蒙古語 蒙文
 3. 蒙古語 蒙文
 4. 蒙古語 蒙文
 5. 蒙古語 蒙文
 6. 蒙古語 蒙文
 7. 蒙古語 蒙文
 8. 蒙古語 蒙文
 9. 蒙古語 蒙文
 10. 蒙古語 蒙文
 11. 蒙古語 蒙文
 12. 蒙古語 蒙文
 13. 蒙古語 蒙文
 14. 蒙古語 蒙文
 15. 蒙古語 蒙文
 16. 蒙古語 蒙文
 17. 蒙古語 蒙文
 18. 蒙古語 蒙文
 19. 蒙古語 蒙文
 20. 蒙古語 蒙文
 21. 蒙古語 蒙文
 22. 蒙古語 蒙文
 23. 蒙古語 蒙文
 24. 蒙古語 蒙文
 25. 蒙古語 蒙文
 26. 蒙古語 蒙文
 27. 蒙古語 蒙文
 28. 蒙古語 蒙文
 29. 蒙古語 蒙文
 30. 蒙古語 蒙文
 31. 蒙古語 蒙文
 32. 蒙古語 蒙文
 33. 蒙古語 蒙文
 34. 蒙古語 蒙文
 35. 蒙古語 蒙文
 36. 蒙古語 蒙文
 37. 蒙古語 蒙文
 38. 蒙古語 蒙文
 39. 蒙古語 蒙文
 40. 蒙古語 蒙文
 41. 蒙古語 蒙文
 42. 蒙古語 蒙文
 43. 蒙古語 蒙文
 44. 蒙古語 蒙文
 45. 蒙古語 蒙文
 46. 蒙古語 蒙文
 47. 蒙古語 蒙文
 48. 蒙古語 蒙文
 49. 蒙古語 蒙文
 50. 蒙古語 蒙文
 51. 蒙古語 蒙文
 52. 蒙古語 蒙文
 53. 蒙古語 蒙文
 54. 蒙古語 蒙文
 55. 蒙古語 蒙文
 56. 蒙古語 蒙文
 57. 蒙古語 蒙文
 58. 蒙古語 蒙文
 59. 蒙古語 蒙文
 60. 蒙古語 蒙文
 61. 蒙古語 蒙文
 62. 蒙古語 蒙文
 63. 蒙古語 蒙文
 64. 蒙古語 蒙文
 65. 蒙古語 蒙文
 66. 蒙古語 蒙文
 67. 蒙古語 蒙文
 68. 蒙古語 蒙文
 69. 蒙古語 蒙文
 70. 蒙古語 蒙文
 71. 蒙古語 蒙文
 72. 蒙古語 蒙文
 73. 蒙古語 蒙文
 74. 蒙古語 蒙文
 75. 蒙古語 蒙文
 76. 蒙古語 蒙文
 77. 蒙古語 蒙文
 78. 蒙古語 蒙文
 79. 蒙古語 蒙文
 80. 蒙古語 蒙文
 81. 蒙古語 蒙文
 82. 蒙古語 蒙文
 83. 蒙古語 蒙文
 84. 蒙古語 蒙文
 85. 蒙古語 蒙文
 86. 蒙古語 蒙文
 87. 蒙古語 蒙文
 88. 蒙古語 蒙文
 89. 蒙古語 蒙文
 90. 蒙古語 蒙文
 91. 蒙古語 蒙文
 92. 蒙古語 蒙文
 93. 蒙古語 蒙文
 94. 蒙古語 蒙文
 95. 蒙古語 蒙文
 96. 蒙古語 蒙文
 97. 蒙古語 蒙文
 98. 蒙古語 蒙文
 99. 蒙古語 蒙文
 100. 蒙古語 蒙文

蒙文 蒙文
 1. 蒙文 蒙文
 2. 蒙文 蒙文
 3. 蒙文 蒙文
 4. 蒙文 蒙文
 5. 蒙文 蒙文
 6. 蒙文 蒙文
 7. 蒙文 蒙文
 8. 蒙文 蒙文
 9. 蒙文 蒙文
 10. 蒙文 蒙文
 11. 蒙文 蒙文
 12. 蒙文 蒙文
 13. 蒙文 蒙文
 14. 蒙文 蒙文
 15. 蒙文 蒙文
 16. 蒙文 蒙文
 17. 蒙文 蒙文
 18. 蒙文 蒙文
 19. 蒙文 蒙文
 20. 蒙文 蒙文
 21. 蒙文 蒙文
 22. 蒙文 蒙文
 23. 蒙文 蒙文
 24. 蒙文 蒙文
 25. 蒙文 蒙文
 26. 蒙文 蒙文
 27. 蒙文 蒙文
 28. 蒙文 蒙文
 29. 蒙文 蒙文
 30. 蒙文 蒙文
 31. 蒙文 蒙文
 32. 蒙文 蒙文
 33. 蒙文 蒙文
 34. 蒙文 蒙文
 35. 蒙文 蒙文
 36. 蒙文 蒙文
 37. 蒙文 蒙文
 38. 蒙文 蒙文
 39. 蒙文 蒙文
 40. 蒙文 蒙文
 41. 蒙文 蒙文
 42. 蒙文 蒙文
 43. 蒙文 蒙文
 44. 蒙文 蒙文
 45. 蒙文 蒙文
 46. 蒙文 蒙文
 47. 蒙文 蒙文
 48. 蒙文 蒙文
 49. 蒙文 蒙文
 50. 蒙文 蒙文
 51. 蒙文 蒙文
 52. 蒙文 蒙文
 53. 蒙文 蒙文
 54. 蒙文 蒙文
 55. 蒙文 蒙文
 56. 蒙文 蒙文
 57. 蒙文 蒙文
 58. 蒙文 蒙文
 59. 蒙文 蒙文
 60. 蒙文 蒙文
 61. 蒙文 蒙文
 62. 蒙文 蒙文
 63. 蒙文 蒙文
 64. 蒙文 蒙文
 65. 蒙文 蒙文
 66. 蒙文 蒙文
 67. 蒙文 蒙文
 68. 蒙文 蒙文
 69. 蒙文 蒙文
 70. 蒙文 蒙文
 71. 蒙文 蒙文
 72. 蒙文 蒙文
 73. 蒙文 蒙文
 74. 蒙文 蒙文
 75. 蒙文 蒙文
 76. 蒙文 蒙文
 77. 蒙文 蒙文
 78. 蒙文 蒙文
 79. 蒙文 蒙文
 80. 蒙文 蒙文
 81. 蒙文 蒙文
 82. 蒙文 蒙文
 83. 蒙文 蒙文
 84. 蒙文 蒙文
 85. 蒙文 蒙文
 86. 蒙文 蒙文
 87. 蒙文 蒙文
 88. 蒙文 蒙文
 89. 蒙文 蒙文
 90. 蒙文 蒙文
 91. 蒙文 蒙文
 92. 蒙文 蒙文
 93. 蒙文 蒙文
 94. 蒙文 蒙文
 95. 蒙文 蒙文
 96. 蒙文 蒙文
 97. 蒙文 蒙文
 98. 蒙文 蒙文
 99. 蒙文 蒙文
 100. 蒙文 蒙文

			* Ю Веньсу 俞琨су «Монголбича». 167-р зүйлийнхийг нь <i>이제까지</i> (өнөө хүртэл , өдгөө хүртэл , одоо болтол), 207-р зүйлийнхийг нь <i>오늘 이따까지</i> ("энэ өдөр, энэ мөн хүртэл " гэж орчуулсан Тайлбаргүй 125.185-р тал), * Паг Веньгил нар 박 원길 «Монголбича의 종합적 연구 2006». 167-р зүйлийнхийг <i>타다</i> гэж галиглаж, 207-р зүйлийнхийг <i>타다</i> гэж галиглаж <i>지금까지</i> (өдгөө хүртэл , одоо болтол) гэж ижил орчуулсан Тайлбаргүй 184.265-р тал), * Н Курибаяши, Chojinjab «Word-and Suffix-Index to the Secret History of the Mongols». 167, 207-р зүйлийнхийг "тураг" гэж ижилхэн галигласан Тайлбаргүй 248.250, 400-р тал), * Ш Чоймаа «Монголын Нууц Товчоо». Эртний үг хэллэгийн түгээмэл тайлбартай шинэ хөрвүүлэг Уб 2011. 167-р зүйлийн "тураг" ийг арын "имаар" гэдэг үгтэй холбон, "тураг имаар" гэж уншиж, "тушинг тулгуур түүгээр" гэж тайлбарласан 109-р тал бол, 207-р зүйлийн "тураг" ийг өмнөх "эжээ" гэдэг үгтэй холбон "эжээ тураг" гэж уншиж, "эдүгээ болтол, тууштай тулгуур болж" гэж тайлбарласан 169-р тал зэрэг болно.
--	--	--	--

額只額 耶古兒帖列

到今 額者額窟兒帖列

額只額 耶古兒帖列

◎ Нууц Товчоон дахь 額只額 *é-zhī,zhī-é* дундад зууны хятад монгол хэлний алдарт Хуа-и И-юй 華英訳語 hua-yi-yi-yü, Нунгер Yü-yü, 華英訳語 1389 он, ХЭМЭЭХ тольд гарна. Ялимгүй ялгаатай хоёр янз галигласан, үүнд, эхбичигтээ 額只耶 *é-zhī,zhī-yé,yé* гэсэн байх ба тольбичигтээ 額者額 *é-zhě-é* гэж тэмдэглэсэн байна. Дунд буй 只 *-zhī,zhī-* ийн оронд ойролцоо дуудлагат 者 *-zhě-* ийг бичсэн, адагт буй 額 *-é* ийн оронд 耶 *-yé,yé* ийг бичсэн төдий ялгаатай.

Нангиадаар адилхан 今 *jīn* гэж орчуулсан байна. Түүгээр зогсохгүй, эх ба 通用門 *tōng,tōng-yōng-mén* ий зүйлд

額者額	窟兒帖列	ийг
<i>é-zhě-é</i>	<i>kū-ér-tiě,tiě,tǐ-tǐ-liě</i>	
今 <i>jīn</i>	到 <i>dào</i>	
// 額只耶	古兒帖列	ийг
<i>é-zhī,zhī-yé,yé</i>	<i>gǔ-ér-tiě,tiě,tǐ-tǐ-liě</i>	
今 <i>jīn</i>	到 <i>dào</i>	
<i>ejǐ-é</i>	kürtele	
<i>ejīye</i>	gür=tele (Hitoshi Kuribayashi, «Word-	

and Suffix-Index to Hua-yi Yi-yü» 2:01b5, 2:22a3 pp.65,85) ГЭЖ ЗӨВХӨН 額者額 *é-zhě-é* ба // 額只耶 *é-zhī,zhī-yé,yé* "эжиэ"-д 今 *jīn* ийг; зөвхөн 窟兒帖列 *kū-ér-tiě,tiě,tǐ-tǐ-liě* ба 古兒帖列 *gǔ-ér-tiě,tiě,tǐ-tǐ-liě* "хүртэл"-д 到 *dào* ийг тус тус тусгайлан оноож орчуулсан хийгээд мөн, 額只耶額薛 *é-zhī,zhī-yé,yé-é-xuē* ("合 合察 撒巴兒 *qaqača-qsabar 305b*) ийг 到今 *дөвчөн* 額只耶額薛 *эжиэ* гэж хөрвүүлсний утга нь "ejīye-ese qaqača-qsabar 305b" (Эжнэ хүртэлгээ хагацсаар биш, "эжнэгээс хагацсаар") тул бидний саналыг нутлах түүхэн бичгийн баримт гэлтэй.

◎ Өмнө нь байгаа 額只額 *é-zhī,zhī-é* нь солонгос хэлнээ *이제* *ize* гэсэн хэлбэртэй, "одоо, өдгөө" гэсэн утгатай хадгалагдан үлдсэн байгаа (Дээр өгүүлснийг нэхэн үзнэ үү).

◎ Үлбарам, монгол солонгос хэлний өдөр хугацааг заах бусад нэрийн

тохироо ч энд хамжиас (ᠬᠠᠮᠵᠢᠶᠠᠰᠤ qamjūyasu = хамжаа, нэмэр, дэмжтэг) болох учиртай жишээлбэл:

· Солонгос хэлнээ “*өчигдөр, өнгөрөгч өдөр*”ийг *어제*(*özü*, өөжээ) хэмээнэ.

Үүнийг Нууц Товчоонд гардаг *öcigen* 俄語譯 wo-chi-jian, өчигөн = 俄語譯 zuo-qian, өчигдөр: үүний өмнө II-77-2,84-1, 3-245-35,57 **ба** **МОНГОЛ ХЭЛНИЙ**

ᠥᠴᠢᠭᠢᠳᠦᠷ өчигдөр ~ ᠥᠴᠢᠳᠦᠷ өчидөр (яриа)

* ᠤᠷᠵᠢᠭᠢᠳᠦᠷ уржигдар ~ ᠤᠷᠵᠢᠳᠦᠷ уржигдар ~ ᠤᠷᠵᠢᠳᠦᠷ урждар (яриа)

ᠨᠥᠭᠦᠭᠦᠳᠦᠷ нөгөөдөр, ᠨᠥᠭᠦᠭᠦᠳᠦᠷ нөгүүгэ сдүр нөгөө өдөр(Шьвэл-535)

ᠮᠠᠷᠭᠠᠳᠦᠷ маргаадар, ᠮᠠᠷᠭᠠᠳᠦᠷ маргада сдүр маргад өдөр(Шьвэл-465) **ЗЭРЭГ**

нэг загварт бүтэц бүхүй үгтэй зэргэцүүлэн үзвэл. Нууц Товчооны 韓水堅 wo-chi-jian, өчигөн **ба** солонгос хэлний *어제* (*özü*, өөжээ) нь *어* + *제* *öcüge* + *сдүр* өчиг + дөр) ~ *어* + *제* *öcū* + *дүр* (өчи – өдөр)ИЙН *어제* – *öcüge*, *어제* – *öcū* тэй тохирч байна. Ялангуяа сүүлийн хэлбэртэй нь тун ойртож буйг төвөггүй мэдэж болно.

· Монгол хэлний “одоо”гийн өвөг язгуур нь “о-” (-*о* – -*du* нь “хугацаа, үе, мөч, цаг” гэсэн утгатай өггөс үгийн бүтээвэр хэлбэр. Уугал солонгос хэлний, ханз гаралгүй *때* *dde*- тэй дуудлага, утга дүйнэ) бөгөөд, солонгос хэлнийх нь “өнөө”, “өнөөдөр” гэсэн үгийн язгуур болон халгалагдан үлджээ, тухайлбал:

МОН. * *ᠣᠳᠤᠷᠠ* > *ᠣᠳᠤᠷᠠ* > *ᠣᠳᠤ*

СОЛ. *오늘*(*oni*, *оныл* = өнөө, өнөөдөр) < *오* + *날*(*нал*, өдөр = *мон. нар*) **БОЛНО**.

◎ Солонгос хэлэнд үйл, тэмдэг нэрнээ (용언 활용을 갖는 독립적 말, 곧 동사, 형용사 따위, inflected word) залгадаг –*도록* (-*torog*, нутгийн аялгуунаа *투락*-*turag*) гэсэн залгавар (용언의 어간에 붙는 연결 어미) байдаг. Өнгөрсөн ба ирээдүй цагийн нөхцөл(-*았*, *었*, *겠*)ийн дараа ордоггүй онцлогтой энэ өвөрмөц залгавар орчин цагийн солонгос хэлнээ “хэмжээ, хязгаар 정도와 한계” ба “зүг чиг, зорилго 방향과 목표”ын утгыг өөрт шингээсэн бөгөөд, монгол хэлний “хүртэл”, “болтол”, “-тал, -тэл, -тол, -төл” (-*까지*, *-수 있게* -*게* 하기 위하여”-ийн 뜻으로 쓰이는 어미)ИЙН хэлзүйн утгатай ихэвчлэн дүйнэ. жишээлбэл: *밤이 새도록* *이마기때다*(*үүр* *найтал* хөөрөлдөв), *남의 말이 귀기울도록*...(*бусдын үгийг сон*ТОЛ, *сонсох* *бол*ТОЛ), *관직을 버리고 돌아가도록*... (*тушаалаа эвэлж, харь*ТАЛ, *тушаалаа огоорон бу*ТАЛ, *харих* *бол*ТОЛ), *의식주가 넉넉하도록* *하라*(*нөмсөх зүүх, идэж уух, орон суун хангалуун бол*ТОЛ), *일을 하도록*...(*ажил хий*ТЭЛ, *хийх* *бол*ТОЛ), *차질이 없도록*...(*аливаа эндэгдэлгүй бол*ТОЛ, *хий зайгүй бол*ТОЛ), *갈 준비 하도록*...(*сайгар бэлд*ТЭЛ, *бэлдэх хүр*ТЭЛ, *бэлдэх* *бол*ТОЛ), *자유롭게 통역하도록*...(*чөлөөтэй орчуулах бол*ТОЛ...), *무조건 들도록*...(*үг дугуй сон*ТОЛ, *сонсох* *бол*ТОЛ, *~* *дага*ТАЛ, *~* *дагах* *бол*ТОЛ), *선경하게 보이도록*...(*тод харагд*ТАЛ, *тод томруун харагд*ТАЛ, *~* *харагдах* *бол*ТОЛ...), *아름답게 쓰도록*... (*гоё, сайхан бичих бол*ТОЛ), *안전하게 착륙하도록*...(*аюулгүй газард*ТАЛ, *аюул осолгүй газард*ТАЛ, *~буу*ТАЛ...) ГЭХ МЭТ.

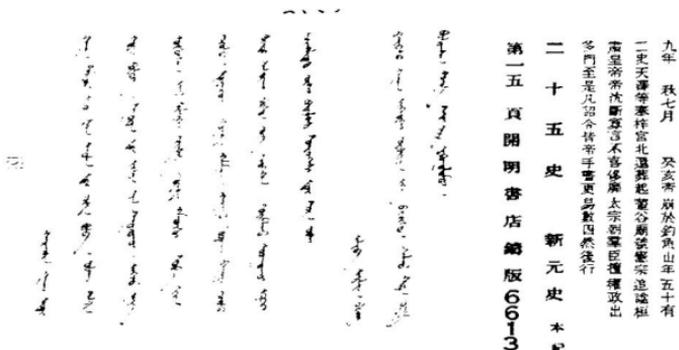
03. Монгол Хаад Зарлигийнхаа эхийг өөрснөө зохиодог байв.

Хубилай Хаан Чингис Хааны ач, Монгол хүн, Бодлого гүн, Байгуулсан улсдаа хятад нэр өгөх учиргүй, Хубилай Хаанаас улсдаа өгсөн нэрийн **МОНГОЛ ТУНХАГ БИЧИГ** байх ёстой. Тэрхүү **МОНГОЛ ТУНХАГ БИЧИГ** эхээрээ хараахан олдоодүй байна. Илрээгүй, мэдэгдээгүй, бидний мэдэхгүй зүйлс нь байхгүйн баталгаа биш билээ. Хубилай Хаанаас улсдаа өгсөн нэрийн **МОНГОЛ ТУНХАГ БИЧИГ** хаа нэгэн газраас, хэзээ нэгэн цагт гарч ирнэ. Тунхагийн эхийг монголоор эхэлж зохиогоод, түүнийг нангиадаар орчуулсан байж таарна.

Монголоор эхээ зохиогоод, дараа нь харь хэлээр орчуулан тунхагладаг нь Монголд угаас тогтсон ёс байжээ. Үүнийг нутлах түүхэн

тэмдэглэл олон буй. Жишээлбэл,

- ① Мөнх Их Хааны тухай судар бичигт, “Үг цөөн, хуримлах уухуйд цэнгэлдэх үгүй, бүрэлгэх сүйтгэхэд дургүйн дээр, аливаа **Жуу Зарлигийнхаа эхийг өөрөө зохиож, хэдэнт зассаны дараа явуулдаг**” байсан гэсэн нэн ховор түүхэн тэмдэглэл буйг зургаар буулгаж, сийрүүлэн толилуулая.

“... *ᠠᠯᠢᠪᠠ ᠵᠠᠷᠯᠢᠭ ᠪᠢᠴᠢᠭ*”

Аливаа зарлиг бичиг (Шинэ Юанши-ийн энэ эхэл “бүхий л Жуу Зарлиг бүгдийг Хаан гараар бичээд...” гэжээ)

ᠪᠠᠶᠢᠪᠠᠰᠤ ᠴᠠᠷᠠᠨ ᠡᠷᠬᠡᠭᠡᠢ ᠣᠪᠡᠷᠢᠶᠡᠨ ᠡᠬᠡ ᠪᠢᠴᠢᠭᠡᠳ ᠴᠠᠯᠠᠵᠤ ᠬᠡᠳᠦᠨ ᠤᠳᠠᠷ-ᠠ

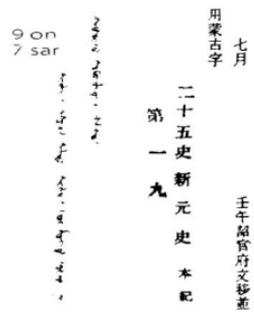
байваас Хаан эрхүгүй өөрөөн эх бичээд хатж хэдэн удаа

ᠪᠣᠯᠤᠷᠰᠠᠨ-ᠤ ᠴᠣᠶᠢᠨ-ᠠ ᠰᠠᠶᠢ ᠶᠠᠪᠣᠮᠤᠯᠤᠮᠤ. “Юан улсын судар 3-р дэвтэр Үг тэмдэглэл гуравдугаар болсны хойно сая явуулмуй” гэгжээ. Дандаагийн монгол орчуулга 1-36(151)-р тал

- ② Хубилай Хааны тусгайлан айлдсан зарлиг ч бидний үед уламжлан ирсэн. Энд хоёр ч зүйл бий, тухайлбал, Жиоаны 9-р оны 7 сарын хар морин өдрийн зарлиг;

Жиоаны 10-р оны хаврын цагаан сарын шар морин өдрийн зарлиг болно. Эл хоёр зарлигийн үг бараг адил. Ганц нэгэн үгийн л зөрөөтэй. Үүнд:

- 9-р оны 7 сарынхад “Зарлиг. Үүнээс[хойш] аливаа зарлигт **Монгол үсгийг хавсарч явуултугай**” хэмээсэн байдгийг зургаар буулган, сийрүүлэн эш татвал:

第一八頁開明書店鑄版
二十五史新元史本紀

二月己丑頒

新製蒙古字於天下詔曰朕惟字以書言言以紀事此古今之通制也我國家創業朔方俗尚簡古未遑制作凡文書皆用漢字及畏兀字以達本朝之言今文治寢興而字書方闕其於一代制度實爲未備特命國師八思巴創爲蒙古新字譯寫一切文字期於順事達言而已自今以後凡璽書頒發並用蒙古新字仍以漢字副之其餘公式文書咸仍其舊

pp 6616

二月己丑頒

1. er-yue-ji-chou-ban-
新製蒙古字於天下詔曰朕惟字以書言言以紀事此
2. xin-zhi-meng,meng-gu-zi-yu,wu,yu-tian-xia zhao-yue-zhen-wei- zi-yi-shu-yan-yan-yi-ji,ji-shi-ci-
古今之通制也我國家創業朔方俗尚簡古
3. gu-jin-zhi-tong,tong-zhi-ye-wǒ-guo-jia,gū,jiā,jiē-chuang,chuāng-ye-shuo-fāng-su-shang-jian-gu-
未遑制作
4. wei-huang-zhi-zuo,zuo,zuo-
凡文書皆用漢字及畏兀字以達本朝之言今文治寢
5. fan-wen-shu-jiē-yong-han-zi-ji-wei-wu,wū- zi-yi-dá,ta-bēn-zhāo, chao-zhī-yan-jin-wen-zhī-jin-
興而字書方闕其於一代制度實爲未備特命
6. xīng,xīng-er-zi-shū-fāng-quē,quē-qī,ji-yu,wu,yū-yī-dài-zhi-du,duo-shí-wei,wei-wei-bei-te-ming-
國師八思巴創爲蒙古新字譯寫一切文字期
7. guo-shi-Bā,Bā-sī-bā-chuang,-wei,wei-meng-gu-xin-zi-yi-xie-yī- qie-wen-zi-qī,ji-
於順事達言而
8. yu,wu,yū-shun-shi-da,ta-yan-er-
已自今以後凡璽書頒發並用蒙古新字仍以漢字副
9. si-zi-jin-yi-hou-fan- xi-shu-bān-cha-bing-yong-meng-gu-xin-zi-reng-yi-han-zi-fu-
之其餘公式文書咸仍其舊
10. zhi-qí,ji-yu-gōng-shì- wen-shū-xian-reng-qí,ji-hu
新元史本紀二 本紀第八卷之八 pp.6616

◎ Мөн. Шизү Хубилай Хаан Юан улсыг тунхаглахаас өмнө, монгол дөрвөлжин бичгийг төрийн бичиг болгосон 1269 оны Зарлигтаа "...тархаах бичгийг монгол хэлээр бичээд, бус улсын хэл бичгээр хослон бичидхүн" гэсэн байх ба ; Шао-лин сүмийн хос бичээсүүдээс авхуулан, өдгөө хүртэл амилсаар буй арвин баримт буйг профессор Ц.Шагдарсүрэний «Юан гүрний Төрийн дөрвөлжин бичиг» хэмээх нэрт өгүүллээс бэлхэнээ үзэж болохыг зургаар буулгаж толилуулая ☺

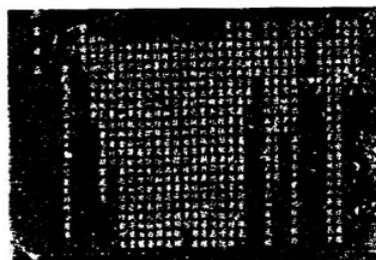
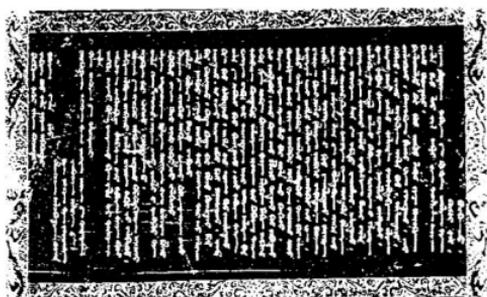
⑤

Дөрвөлжин бичгийг Улсын бичиг болгосон Шизү (世祖) хэмээх Хубилай хааны Жи юаны 6-р он буюу 1269 оны зарлигт:

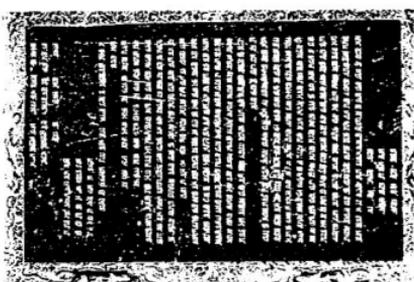
“...үүнээс хойногшид [улсын бичгээр] тамганы бичиг, тархаах (зарлиг) бичгийг монгол хэлээр бичээд бус улсын хэл бичгээр хослон (хавсаргаж) бичидхүн (бичигтүн)!”

гэж дурдсан байдаг.

Энэ бол тухайн үед бусад ард түмний хэл болон бичгийг эрх тэгш үзэж, түүнийгээ хэрэглэх боломжийг хангасан шийдэл болж өгсөн юм. Тэгээд ч хаан ордноос монгол хэлээр, монгол буюу дөрвөлжин бичгээр тархаасан аливаа зарлигийн орчуулга ихэвчлэн хятад хэлээр ар ард нь буюу дэргэд нь хадаж өгсөн байдаг.

Хубилай хааны луу (1268) жилийн монгол бичгээрхи зарлиг, түүний хятад орчуулга⁴

Буянт хааны үхэр (1254) жилийн дөрвөлжин бичгээрхи зарлиг, түүний хятад орчуулга

Дөрвөлжин бичиг Юан гүрний үед албан ёсны бичиг болж байсан боловч тэр үеэс одоо болтол монголчуудын дунд тодорхой хүрээнд хэрэглэгддээр байна. Тухайлбал: 1577 онд Монголын Алтан хаан (1507 – 1583)-аас шарын шашины тэргүүний гуравдугаар дүрд анх “Далай лам” цолыг олгосон 100 лангийн алтан тамгын бичвэр нь дөрвөлжин бичиг (*hor-yig*)-ээр төвөд хэлээр байдаг. Энэ үеэс одоо дэлхий нийтээр хэрэглэж буй *Далай лам* гэдэг монгол нэр томьёо буй болжээ. Бас Халхын ноёдоос гадна ойродын Галдан бошигт, Даваач ноёны тамга дөрвөлжин бичигтэй, 1911 онд Богд хаант Монгол Улсын төрийн тамга монгол, соёмбо, дөрвөлжин бичгээр байдаг. Өнгөрсөн зуунд гэхэд академич Ринчен багшийн мутрын тэмдгийн нэг нь дөрвөлжин бичигтэй байлаа (Холбогдох зургийг хавсралтаас үзнэ үү).

⁴ Шао-лин сүмд байгаа босоо өндөр чулуун хөшөөнөө 1. Мөнх хааны үхэр (1254) жилийн, 2-3. Хубилай хааны тахиа (1261) болон луу (1268) жилийн гурван зарлиг монгол бичгээр, мөн 4. Буянт хааны хулгана (1312) жилийн зарлиг дөрвөлжин бичгээр нэгэн дор буй бөгөөд нөгөө талд нь цөмийнхи нь хятад орчуулгы нь хавсаргажээ (《中国少林寺》 [Zhongguo Shaolin si] 中华书局 (Zhonghua Shuju), 2005年). Хавсралтад уг хөшөөг бүхэлд нь толилуулла.

- ⑥ Мөн, Хубилай байгуулсан улсдаа “Их Юан улс” гэсэн нэр өгсөн МОНГОЛ ТУНХАГ БИЧИГИЙГ зургаар буулгаж эш татвал:

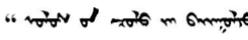
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

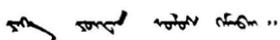
нийм байна. “Юан улсын судар” 7-р дэвтэр Уг тэмдэглэл долдугаар Шизү 4-р. 9-р оны 11 сарын хөхөгчин гахай өдөр Дандаагийн монгол орчуулга 1-303-р тал

Хубилай байгуулсан улсаа “Их Юан улс” гэсэн нэр өгсөн ниймэрхүү утгатай монгол тунхаг бичгийг харж хятадаар орчуулсан, өөрөөр хэлбэл, тунхагийн эхийг эхлээд монголоор зохиогоод, дараа нь хятадаар орчуулж Юан улсын сударт оруулсан гэж үзнэ. Нангиад орчуулгыг зургаар буулгаж эш татвал:

二 十 五 史
 新 元 史 本 元 第 一 八 頁
 開 明 書 店 總 販 6616

八年 乙亥建國
 號曰大元詔曰藥廡景命奄回海以宅尊必有美名稱
 百王而紀統事從隆古匪獨我家唐之爲言獨也棄以
 之而著稱虞之爲言樂也舜因之而作號戰至禹興而
 湯造五名夏大以殷中世解以還事殊非古雖乘時而
 有國不以義而制稱爲素爲漢者蓋從初起之地名曰
 隨曰唐者又即所封之晉邑是皆徇百姓見聞之雅習
 乃一時經制之權宜與以至公不無少貶我太祖聖武
 皇帝握乾符而起朔土以神武而膺帝圖因慶天聲大
 恢土宇輿圖之廣應古所無頭者音常詣庭奏章申請
 謂既成於大業宜早定於鴻名在古制以當然於朕心
 乎何有可建國號曰大元蓋取易經乾元之義茲大治
 流形於庶品識名資始之功予一人底定於萬邦尤切
 體仁之要嘉與斂天共隆大號咨爾有衆體予至懷

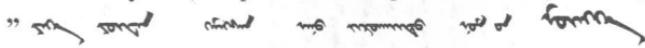
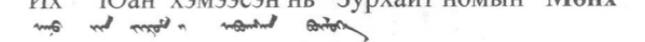
нийм байна.
 “Юан улсын судар”,
 7-р дэвтэр.
 Уг тэмдэглэл долдугаар
 Шизү 4-р. 9-р оны 11 сарын
 хөхөгчин гахай өдөр.
 Нангиад 6616-р тал.
 Заримыг онцолж сийрүүлэн
 эшлэвэл:
 “”
 Ulus-un colu-yi bayirulju
 Улсын цолыг байгуулж

Yeke Yuwan ulus kemebei:
 Их Юан улс хэмээбэй” гэжээ. “Юан улсын судар” 7-р дэвтэр Уг тэмдэглэл долдугаар. Шизү 4-р. 9-р оны 11 сарын хөхөгчин гахай өдөр. Дандаагийн монгол орчуулга 1-303-р тал.

“Да Юан” гэдэг нь нангиад орчуулга нь бөгөөд, энэ нь Юан улсыг тунхагласан бичиг Монголоор ба хятадаар байсныг давхар өгүүлнэ. Юан улсын нэрийн монгол тунхаг бичгийн нангиад орчуулга түүх сударт тэмдэглэгдэн үлдсэн.”Юан”, “Их Юан” ыг өөрийн зүг татах хэмээгсэд монгол тунхаг бичгийг далдалж ирснийг зарим түүхчид нягтлан тунгаахгүй. нангиад

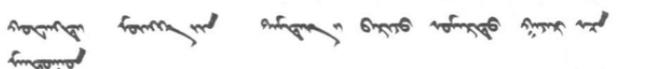
тунхаг бичгийг уг эх мэт сэтгэж, Зурхайт Ном дахь ᠯᠦ гэсэн ханз үсгийн тайлбартай холбон эшлэцгээх болов. Тэр нь ᠯᠦ гэсэн ханз үсгийн тайлбар болохоос бус, Монголын Юан улсын нэрийн тайлбар биш. Юан улсын сударт:

”
 Yeke Yuwan kemegsen anu Jiruqayitu nom-un Mōngke
 Их Юан хэмээсэн нь Зурхайт номын Мөнх

 anu-yin jirum-i abursan bölüge
 ийн журамыг авсан бөлгөө гэж

“Мөнх”тэй холбосон байна.

Энд дурдаж буй “Мөнх” нь, Чингис Хааны их улсаа байгуулсан “Мөнх Тэнгэр” шүтээний “Мөнх” бөгөөд, Юан улсын сударт тэмдэглэсэн тэрхүү “ möngke-yin temdeg, Мөнхийн тэмдэг (имдэг=бэлгэдэл)” юм. Чухам үүнийг хэлсэн тухайт цохлосон тэмдэглэл Хубилай Хааны зарлигт бас буйг Юан улсын судраас зургаар буулгаж тэнхрүүлэн эшлэвэл:

 Biden-ü Tayizu Borda čortai
 Бидний Тайзү Богд Цогтой

 Quwangdi möngke-yin temdeg-i bariju umardu rajar-ača
 mandurad
 Хуанди мөнхийн тэмдгийг барьж умард газраас
 мандаад

 yayiqamsirtu baratur-iyar Qayan-u düni-yi dayaraju Tngri-yin
 гайхамшигт баатараар Хааны дүрийг дааж Тэнгэрийн

 aldar dörben jüg-tür türkijü delekei dekin-i yekede
 badaravuljuqui
 алдар дөрвөн зүгт түрхиж дэлхий дэхинийг ихэд
 бадруулжухуй гэсэн байна.

“Юан улсын судар”. 7-р дэвтэр. Уг тэмдэглэл долдугаар. Шизү 4-р. 9-р оны 11 сарын хөхөгчин гахай өдөр. Дандаагийн монгол орчуулга. 1-305-р тал.

- ⑦ Монголын Хаад бүхий л юмаа доод хүмүүсээрээ хийлгээд байдаггүй, **хятадаар эх бичгийг зохиодоггүй, эхлээд монголоор эх бичгээ зохиогоод дараа нь хятадаар орчуулдаг байсан** гэдгийг дээр эш татсан Мөнх Хаан “Зарлиг бичгийнхээ эхийг өөрөө зохиодог” байсан түүхэн тэмдэглэл баттай нутлав. Бас, Хубилай Хааны “сууринд суусан зарлиг” бидний үед уламжилсан. Түүнийг Жүнтүнгийн анх оны 4 сарын цагагчин үхэр өдөр “дэлхий дэхинд тархаасан” байх ба эхийг Хубилай өөрөө зохиосон шинж төгс байна. Тэр нь, уул бичиг дотор “*Би санаваас...*”, “*Ай бага хүмүүн би...*”, “*Би үүнд айж...*”, “*Би чанад маргаж...*”, “*өөрөөн санаваас...*”, “*Миний хүрэх үгүй газар...*”, “*Миний туйлын санал...*” гэх мэтийн үг, хэллэг олонт байгаагаас

Handwritten Mongolian text in vertical columns, likely a transcription of a historical document.

“Юан улсын судар”. 4-р дэвтэр. Уг тэмдэглэл дөрөвдүгээр. Шизу 1-р. Жунтүний анх он. 4 сарын цагагчин үхэр өдөр. Дандаагийн монгол орчуулга. 163, 164, 165-р тал.

Handwritten Mongolian text in vertical columns, continuing the transcription.

Иймэрхүү утгатай монгол эх бичгийг харж хятадаар орчуулж Юан улсын сударт оруулсан гэж үзэж байна. Нангиад орчуулгыг зургаар буулгаж толилуулбал

本紀第七 新元史卷之七

昭德士出身日講起居官翰林院侍讀國史館纂修原州府志

世祖一

中統元年 辛丑朔日辰

夏四月 惟祖宗肇造區宇奄有四方武功迭興文治未洽五十

餘年於此矣蓋時有先後事有緩急天下大業非一室

一朝所能兼備也先皇帝即位之初風飛雷厲將大有

為憂國愛民之心雖切於已尊賢使能之道未得其人

方董慶門之師遠邁關河之泣豈獨遺恨竟弗克終肆

子沖人被江之險蓋漸深入焉乃閣國中重以食軍之

擾黎民驚駭若不能一朝居者予乃爲此懼驕驕馳騁目

前之急難好境外之兵未戢乃會羣議以濟民規不意

宗盟輒先推戴咸謂國家之大統不可以久斷神人之

重寄不可以暫虛求之今日太祖崩孫之中先皇母弟

之列以先以長止于一人雖在征伐之間每存仁愛之

念博施濟眾實可爲天下主天道助順人謀與能覆淵

轉國大興於是乎在孰敢不從朕雖解國讓至於再三

祈懇益堅誓以死請於是俯仰與特勉登大寶自惟寡

昧屬時多艱若涉淵水罔知救濟矣當臨御之始宜新

宏造之規祖述變通正在今日雖承平未易遽棄而佩

屬所當先務恭約諸路管軍頭日人等凡事一新毋循

舊弊若軍前立功者速行遷賞例從優渥外用進奉軍

前克敵之物及許歲并見糧花等物並行禁絕今後應

科賦差發斟酌民力期於均平安管俾吾民共享皇家

之樂雖孤獨不能自存者在官所於官舍內優加

飯惟五岳四嶺名山大川思代帝王及忠臣烈士載於

祀典者官吏成時致祭嗚呼感敷歸款感上天之命

業親斯託敢忘列祖之規體極建元與民更始朕所不

遑更顧我遠近宗親中外文武同心協力獻可替否之

助也謹告多方體予至意

二十五史新元史 本紀

第一五頁 6613

ийм байна.

Өөрийн ба харь үсгээр хавсарган бичих ёсон Төв Азийн нүүдэлчдийн бичиг соёлд дээрээс уламжилж ирсэн гэдгийг.

монголчуудын нэгэн өвөг хэмээн хэлэлцдэг Хятанчуудын булш бунхнаас гарсан хос бичээсүүд ч гэрчилнэ:

- ④ Энэ уламжлал дорнодахинд ний(ᠨᠢ neī) тархсаныг 1639 онд манжийн хаан Солонгост босгосон, одоо Сөүл хотын төвд байгаа манж, монгол, нангиад гурван хэлний бичээс(삼전도비) ч бидэнд өгүүлнэ:

Энэ мэт баттай түүхэн дурсгал, Зарлиг, Жуубичиг дэлгэр байгаа тул, Юан улсын нэр ч энэ гол шугамаас гажих учиргүй. Мөн, Дорнодахинд хэлэлцдэг “Тэнгэр, Газар, Байгалийн дөрвөн эрдэм” (四德: 元亨利亨) ийн эхнийхийг ч “元 юан” гэдэг, таван өнгийн эхнийх ч “хөх” билээ л...